

BERÉNYI MARIANNA

AZ IRODALMI EMLÉKHÁZAK KI- ÉS MEGALAKULÁSA

IAmikor egy település emlékházat, emlékszobát, emléktáblát avat, nem csupán egy híresség szülőházát, nyaralóját, utolsó lakhelyét teszi láthatóvá a közönség számára, hanem önmagát, saját létezését is. A gesztussal felkerül a kultúra térképére, fizikai részt vállal az irodalmi, művészeti kánonból, térben is realizálja az iskolában bemagolt adatokat. Nem egy hely a sok közül, hanem a hely, a közösség, amely megkérdőjelezhetetlenül adott valamit a világnak. Emlékházat működtetni egyetemes gyakorlat: Albániától Izlandig, Ázsiától Amerikáig több mint száz éve nyílnak azok a kiállítóhelyek, múzeumok, amelyek egy-egy híresség volt lakhelyén, mindennapi életének epizódjaival próbálnak valamit elárulni abból a titokból, amely egy-egy alkotó zsenije mögött rejlik. Kisebb-nagyobb közösségek hoznak anyagi áldozatot – hiszen a befektetés materiális értelemben ritkán térül meg Magyarországon –, hogy összetett szimbólumként is értelmezhető intézményt működtessenek.

összetett
szimbólumként
is értelmezhető
intézményt

IBalkányi Enikő, akinek a szakmai segítségével több irodalmi emlékház jött létre,¹ 1961-ben azért tartja kiemelkedő jelentőségűnek az emlékházakat, mert szerinte a mű keletkezése, értékei, fogyatékoságai, esetleges ellentmondásai alkotójának emberi közelségbe kerültével válnak előttünk maguktól értetődőkké, kapcsolódnak természetes, összefüggő egységgé. Az íróban az embert sokkal mélyebben közelíthetjük meg, ha külső megjelenését, környezetét, mindennapi használati tárgyait, szokásait is megismerjük. „Mily sokoldalú érzést támaszt fel bennünk egy íróasztal, kopott írószerszám, levélnehezék vagy más jelentéktelen tárgy, amely a Szózat, az Aranyember, vagy a Húsz év múlva halhatatlan sorait látta életre kelni” – fogalmazott² az egyre inkább kultuszhelyként működő emlékházakkal kapcsolatban. Az elképzelés évtizedek múlva sem változott sokat, igaz,

[1] Többek között a sümegi Kisfaludy Sándor Emlékmúzeum és a balatonfüredi Jókai Mór Emlékház, amelyek 1955-ben nyíltak meg.

[2] Balkányi Enikő: Irodalmi emlékhelyeink a Dunántúlon. In: A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1960–61. Szerk.: Baróti Dezső. Budapest, 1961. .

a közvetlenség
varázsa

2007-ben Kalla Zsuzsa az Irodalmi Emlékházak Megújítása Programhoz írt bevezetőjében már az irodalom identitásépítő erejét emeli ki, de írásában hangsúlyozza a közvetlenség varázsát és azt az érzetet, hogy a látogató kedvenc írója, költője szülőházában, az eredeti tárgyak között úgy érezheti, találkozik vele.³

a melankólia
és az elmúlás
területe

¶ Az irodalmi emlékházak tengerentúli kritikusa, Anne Trubek – aki nem melleleg azzal is foglalkozik, hogyan hat a piaci árakra, ha egy híres mű az eladásra kínált ingatlanban született –, felteszi a kérdést, miért őrzi meg az utókor a híres szerzők otthonait? Miért látogatják őket? (Az Egyesült Államokban lévő íróházakat több százezren keresik fel évente, Mark Twain hartfordi házát egyedül húszszázron!) Miért vállalja az utókor egy olyan ház költséges fenntartását, amely ritkán játszik szerepet az alkotások létrejöttében. Szerinte az írói ház a melankólia és az elmúlás területe, szívszorító szakadék az író és az olvasó között, ahol az író által hagyott jelek (asztal, papír), érzelmek mellett egyértelművé válik: az olvasó és az író nem válhat eggyé. A rajongó nem találja meg kedvenc karakterét, nem érez rá az író technikáira, csak üres kancsókat és soha fel nem melegedő kályhákat lát.⁴ A halhatatlan művekkel szemben a látogató itt az író nagyon is valóságos halálával, hiányával szembesül.

a mítoszokat
erősíti

¶ Mások azt róják fel az emlékházaknak, hogy azzal hitegetnek, a művek elolvasása nélkül is részesülhetünk az irodalom által átélhető élményekből. A kultusz kutatással foglalkozó irodalomtörténészek pedig nem győzik hangsúlyozni, hogy az emlékházak, emlékszobák által is erősített kultusz épp a mítoszokat erősíti, nem a szövegek értelmezését, a szabad gondolkodást.⁵ Ugyanakkor elbizonytalaníthat bennünket a voyeurizmus, a kukkolás lehetősége, amikor a látogató csupán egy másik ember belső világa után „leskelődik”, próbálja összegereblyézni egy híresség intim életének darabkáit, a régen volt pletykákat, a hivatalos tananyagból kimaradó pikáns részleteket. Ellenkező előjelű problémát jelent, amikor az író nem rendelkezett számottevő hagyatékkal. Az utókor muzeológusai által kiállított korhű berendezés inkább az adott történelmi korszakot, a híresség társadalmi státusát jelzi. Hiába

[3] H. Bagó Ilona: Idesereglik, amitovattúnt. In: Az irodalmi kiállítás természetrajza 2005. 13. Múzeumpedagógiai füzetek II., PIM. Bp. 2013. 112–124.

[4] Anne Trubek: The Irrational Allure of Writers' Houses. (Adapted for Literary Traveler from the Introduction to A Skeptic's Guide To Writers' Houses) literarytraveler.com/articles/the-irrational-allure-of-writers-houses/

[5] Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz kutatás útjain. In: Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténelmi tanulmányok. 4. Szerk.: Kalla Zsuzsa, Takáts József, Tverdota György. Budapest, 2005. 11–30.

writershouses.com

mire.hu

a jóindulatú és az alapos műtárgyleírás, a látogató jóhiszeműen azt gondolja, ugyanazt a karfát simogatja, mint egykoron élt favoritja. Ettől függetlenül az emlékházak kultusza töretlen, az Egyesült Államokban például a writershouses.com weboldal gyűjti azokat az irodalmi és művészeti zarándokhelyeket, amelyekben egy-egy híresség életét, életművét mutatják be, Magyarországon pedig a mire.hu segíti a tájékozódást a folyamatosan megújuló magyar irodalmi emlékházak között.

¶ Ahogy Trubek is kitér rá: a könyvesboltok eladási, a könyvtárak kölcsönzési listái, valamint az, hogy kinek állított egy-egy nemzet emlékházat, csak részben fedik egymást. Magyarországon a 2005-ös Nagy Könyv-verseny első öt helyezettjének szerzői közül három írónak van működő emlékháza. Molnár Ferenc és Szabó Magda kultusza még nem öltött teret, bár az utóbbi jó úton halad.

¶ Mivel a magyarországi irodalmi emlékház-hálózat jórészt a Kádár-korszakban gyökerezik, jogosan vetődik fel a kérdés: miként lehetséges, hogy egy ideológiai szempontból túlszabályozott, szűkre szabott időszakban olyan írók kultusza gazdagodhatott önálló kiállítással, amelyek létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen? Hogyhogy nem olyan hálózatot örökölt a rendszerváltás időszakának Magyarországa, amelyben a kiemelt személyek lakóhelyei nem csupán a marxizmus-leninizmuson alapuló népköztársaság számára jelentettek értéket, hanem a jelenkor is alapvetően megőrzésre, megújulásra ítélte ezeket az irodalmi kiállítóhelyeket. A válaszhoz az alapítók eredeti szándékait, a párt, a helyi tanácsok és a megyei múzeumok érveit érdemes tanulmányoznunk.

¶ Az „irodalomtörténeti múzeumokkal” már az *Irodalomtörténet* 1912-es első száma is foglalkozik, hiszen az első emlékházat személyesen Jókai Mór avatta fel 1880-ban Kiskőrösön, Petőfi Sándor tiszteletére. A gondolat nem új, de az emlékház-alapítási kedv igazából az 1950-es évek közepétől kezdve lendült fel. Miklós Róbert, a PIM kiállítási és emlékhelyügyekkel foglalkozó osztályvezetője 1974-es számvetésében harminchat ilyen házat és kiállítást sorol fel.⁶ Praznovszky Mihály irodalomtörténész, Nógrád (1982–87), majd Veszprém megyei (1987–93) múzeumigazgató tanulmánya⁷ szerint

[6] Miklós Róbert: Az irodalmi emlékházak és a szakfelügyelet. In: *Irodalom és múzeum. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról. A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 11. Szerk.: Illés László. Bp., 1974*) 215–222. Miklós Róbert maga is több emlékház megnyitásán dolgozott, többek között a kecskeméti Katona József-emlékház (1971), a szalkszentmártoni Petőfi-ház (1972), a dunavecsei Petőfi-emlékszoba (1972), a geszti Arany János-emlékház (1971), a keleméri Tompa-emlékház (1964), a széphalmi Kazinczy-emlékmúzeum (1965), az álmosdi Kölcsey-emlékház (1970), a csesztvei Madách-emlékház (1964), a horpácsi Mikszáth-emlékház (1960), a nyíregyházi Krúdy-emlékkiállítás (1974) létrehozásán.

[7] Praznovszky Mihály: Irodalmi emlékházak térben és időben. In: *Irodalomismeret, 2012/1.* 19–26.

emlékház-alapítási
kedv az 1950-es
évek közepétől

több mint
százhatvan

elsősorban
a politikai akarat

az akkor hatályos minisztériumi besorolás hetvenegy gyűjteményt ismert el, miközben H. Bagó Ilona írása⁸ hatvannégy irodalmi emlékházról és százhatvennégy olyan helyről vall, amely a határoktól függetlenül az irodalmi hagyományok szempontjából fontos. 2016-ban pedig a PIM által létrehozott mire.hu adatbázisában több mint százhatvan irodalmi emlékházat, emlékszobát, emlékkiállítást, emlékmúzeumot, gyűjteményt találunk, amelyek között már a határon túli magyar irodalmi emlékek is megtalálhatók. Azaz negyvenkét év alatt hozzátvetőleg ötszörösére duzzadt a hálózat.

¶ Praznovszky összefoglalója szerint az irodalmi emlékházak alapításában – megelőzve a szakmai és a lokális szándékot – elsősorban a politikai akarat játszott közre. Ahogy a tájházak szaporodásában,⁹ az értékes régi épületek emlékházak alakításában is ott találjuk motivációként az urbanizációt, a gyorsan átalakuló települések, életmód és a hozzá kapcsolódó tárgyi kultúra megőrzésének, dokumentálásának vágyát, a műemlékvédelem fellendülését. Praznovszky a helyi emlékezetet, egy karizmatikus lokálpatrióta elszántságát, az özevegyi akaratot, a közösségi tevékenység összefogását, fókuszálását, az államilag támogatott évfordulókat sem hagyta ki a felsorolásból.

¶ Villangó István, aki 1979 és 1990 között vezette az akkori minisztérium közgyűjteményi főosztályát, hasonló összefüggésekre világított rá beszélgetésünk közben. Szerinte rendkívül összetett volt, ami alapján eldőlt, hogy egy irodalmi személyiség kaphatott-e emlékházat vagy sem. Nagyban függött attól, hogy a tágan értelmezett szakma (íróársadalom, irodalomtörténészek, megyei múzeum) mennyire támogatta az alapítást, volt-e helyben hagyománya az író kultuszának, és nem utolsósorban: hogyan viszonyult a politikai ideológia az illető munkásságához. Ha mindez rendben volt, sok múlott azon, tudta-e a szakminisztérium anyagilag támogatni a projektet. A végső szót az MSZMP agitációs és propagandabizottsága mondta ki, amely eldöntötte, egy-egy életmű mennyire illeszkedik a párt szellemiségéhez.

¶ Bár zenei örökségről esik szó, a Bartók Béla Emlékház felállítása körüli vitákból egyértelműen kiderül a korabeli szokás:

[8] H. Bagó Ilona:
Ez a város
születésem helye –
A felhővel
a lélek rokon.
Két Petőfi-emlékhely
megújulása
2010-ben. In:
Irodalomismeret,
2011/1. 132.

[9] Berényi
Marianna:
Alulról jövő
múzeumalapítók.
Kádár – A pártállam
és a múzeumok.
In: MúzeumCafé 54.
2016. 109–126.

az ilyen emlékházak fenntartása mindig a tanács feladata volt, tehát tanácsi hatáskörbe tartozott. Ahogy a kor pártfunkcionáriusa mondta, az emlékház létesítése egyetemes érdeket szolgál ugyan, de létesítését az adott tanácsnak kell kezdeményeznie.¹⁰ Villangó István is úgy emlékszik, hogy az épületek megvásárlását, felújítását, átalakítását a tanácsok vállalták, a megyei múzeum, a PIM szakemberei inkább a kiállítások rendezésekor kapcsolódtak be. Jelentős szerepe volt a leszármazottaknak és az örökösöknek is. Nem egy múzeumalapítás az ő hozzáállásuk miatt hiúsult meg vagy épp az ő elszántságuknak köszönhetően vált sikeressé.

¶ Lakner Lajos irodalomtörténész, a Déri Múzeum igazgatóhelyettese beszélgetésünkkor a Hajdú-Bihar megyei gyakorlatra is rávilágított. Általában a megyei műemlékvédelmi albizottság tett javaslatot az emlékházak és a tájházak alapítására, majd a megyei tanács állta a költségeket. Kivétel volt a sok szempontból rendhagyó balmazújvárosi Veres Péter Emlékház, amelynek létrehozása az örökösök és a községi tanács motiváltságán múlt. A jegyzőkönyvek tanulsága szerint a helyi kultúrpolitika számára fontos szempont volt, hogy Debrecenen túl is legyen látnivaló, a környékbeli gyerekek ne csak a Balatont és az országhatáron kívül eső nevezetességeket tartsák számon, hanem szülőföldjük kincseire is büszkének lehessenek. Lakner szerint ugyanakkor sokszor nem az ott élő híresség volt egy-egy kiállítóhely alapításakor a domináns érv. Többet nyomott a latban az épület régisége, műemlék jellege. Nem véletlen, hogy a magyar műemlékvédelem 1972-es centenáriuma követő évben két emlékház is nyílt a megyében. A már említett balmazújvárosi mellett Földi János orvos, természettudós, nyelvtudós és költő emlékére nyitottak Hajdúhadházon múzeumot, az akkor már meglévő álmosdi Kölcsey- és a tiszaberceli Bessenyei György-emlékszoba mellett. Szélsőséges példa volt a Radnóti Miklós Emlékház Szentkirályszabadján, ahol a Veszprém megyei falu egyik legöregebb, népi műemlékként számon tartott házában nyitották meg a kiállítást. Radnóti az épületben sosem járt, utolsó versét, a negyedik Razglednicát a falu közelében épülő repülőtér barakkáborában írta.¹¹ Ez azonban nem jellemző.

[10] 1978. augusztus 30. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei (HU BFL XXIII.102.a.1).

[11] Praznovszky Mihály közlése

Az emlékház-alapítók általában törekedtek arra, hogy a névadó szerző és az épület között legyen valamilyen kapcsolat.

¶ Bár nyílt Tunyogmatolcson Zalka Máté Emlékszoba, terveztek Hidas Antal Emlékszobát Budán, pártvezetők személyes nyomására készült Nagy Lajos Emlékkiállítás Apostagon, jellemző volt, hogy az irodalmi kánon kiemelkedő alakjainak lakóhelyei, szülőházai, nyaralói kerültek fókuszba. A Petőfi-, a Jókai-, a József Attila-emlékhelyek az egész társadalom támogatását bírták. Praznovszky Mihálynak múzeumigazgatóként sem Veszprém, sem Nógrád megyében nem kellett olyan alapítási kísérletekkel szembenéznie, amely szakmai szempontból kifogásolható lett volna. Ha érkeztek is ilyen megkeresések, sikerült úgy kommunikálniuk, hogy a leszármazottak, a támogatók másféle emlékgesztusokkal éljenek. Nógrád megyében két olyan irodalmi óriás – Madách Imre és Mikszáth Kálmán - tiszteletére működtettek emlékházat, akik kultusza inkább országos, mint lokális szempontból volt erőteljes. Igaz, Mikszáth horpácsi múzeumának létrehozásában meghatározó szerepet játszott, hogy az ötvenes években kiemelkedő kritikai realistiként népszerűsítették, Madách csesztvei múzeuma megnyitásának pedig az író halálának századik évfordulója volt a legfőbb oka. Praznovszky szerint problémát inkább a hiány jelent: azok az írók és költők, akiknek életét nem mutathatták be.

problémát inkább a hiány jelent

¶ Ilyen volt például Illyés Gyula emlékháza, amely nem a politika miatt nem nyílt meg sem Ozorán, sem Simontornyán. Villangó István szerint itt inkább túl sokan, túl sokféleképp akarták megvalósítani. Volt, aki hagyományos emlékházat szeretett volna, volt, aki az Illyés-archívumot is a fővárostól távol kívánta volna kutathatóvá tenni. Hiába támogatták az elképzeléseket az írók, a megye, a szakma, a család, a politika, nem született egységes, támogatható terv. A végül szerény méretben megvalósult *Illyés Gyula-emlékkiállítást* Aczél György nyitotta meg Simontornyán.

¶ Villangó ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy emlékházak sokszor a pártállam hivatalos álláspontját és akaratát megkerülve születtek meg. Ilyen volt a Sinka István Emlékkiállítás, amely létrehozását főleg Szeghalom és Vésztő városi rangért

a pártállam hivatalos álláspontját és akaratát megkerülve

folytatott rivalizálása sürgette. Mivel Vésztőn a párttitkár és a tanácselnök is elkötelezett lokálpatrióta volt, és a megye sem tanúsított különösebb ellenállást, a lakosság kívánsága teljesült: 1987-ben megnyílhatott a pártideológiába nem illeszthető kiállítás Sinka István születésének kilencvenedik évfordulójára és az I. Országos Földmunkáskongresszus emlékére. A szervezők a központi félrepillantásban bízva nem kértek működési engedélyt, hanem saját erőforrásból alapították meg az intézményt. A kiállítóhely azóta is működik, éppúgy, mint a hasonlóan önálló kezdeményezésre létrejött dormándi Remenyik Zsigmond Emlékház. A falu nem tudta nézni, hogy az író szülőházát a helyi termelőszövetkezet tönkreteszi, ezért a település vezetői a múzeumi funkciót verték keresztül feletteseiken. Ilyenkor viszont nem csupán a működési engedély hiányzott, hanem a megyei múzeum vagy a PIM szakmaiságot garantáló vigyázó szeme is. Többek között a család és a helyi vezetés elszántságának köszönhetően megnyitott balmazújvárosi Veres Péter Emlékház sem tartozott a megyei múzeumi szervezethez – volt is gond a kiállításokat időnként átrendező örökösessel... Ugyancsak az „illegális emlékházak” sorát gazdagította a vajszlói Kodolányi János Emlékmúzeum, amely 1979-ben, az író erdőgondnok édesapjának irodájában nyílt meg.

¶ Villangó szavaival élve az „illegális emlékházak” közül kiemelkedik az 1984-ben megnyitott iszkázi Nagy László Emlékház. A politika egyáltalán nem szerette volna, ha a hetvenes évek legnépszerűbb – ám antiszocialistának bélyegzett – költőjének kultusza tovább erősödik. Nagy László első emlékháza jellemzően nem Magyarországon, hanem a bolgár Szmoljanban nyílt meg a költő 1978-as halálát követően. A bolgár népköltészet népszerűsítése iránt érzett hálájuk jeléül Nagy László ottani, pozícióba került pályatársai abban a házban rendezték be a költő emlékszobáját, ahol ösztöndíjasként lakott. Sőt a hagyományos rodopei lakóházban még egy magyar szoba is elkészülhetett a Néprajzi Múzeum segítségével. „Bulgária a kiállításokat a legmagasabb szinten nyitotta meg – emlékezett vissza Villangó István. – Magyarországot azonban rajtam kívül az Írószövetség tisztagú delegációja és Hanga Mária,

a művelődési miniszter helyettese képviselte. Hazafelé a repülőn az írók sokat beszéltek arról, mekkora szégyen, hogy Magyarországon nincs ilyen emlékhely." Utána nem sokkal megkezdődött a szervezkedés. Sikerült a rokonsággal dűlőre jutni az iszkázi ingatlan kapcsolatban, a megye támogatta az alapítást, a minisztérium közgyűjteményi főosztályának vezetője meg némi kockázatot vállalva – bár megfelelő politikai hátszélről gondoskodva – saját, szerény főosztályi keretéből kétszázezer forinttal támogatta az emlékház megvalósulását. Az emlékház ennek köszönhetően egy hagyományos bolgár szobával is bővíthetett, amely a szmoljanéhoz hasonlóan a kutatók rendelkezésére állt. Villangó Istvánnak talán a legnehezebb dolga akkor akadt, amikor nem talált olyan magas rangú személyt, aki megnyitotta volna kedvenc költője emlékházát. Végül a karrierépítés szempontjából csöppet sem veszélytelen felkérést Hubay Miklós, a Magyar Írószövetség akkori elnöke vállalta el. A megnyitó Villangó szerint politikai demonstrációként is értelmezhető volt: két-három ezer ember hallgatta Sebő Ferenc zenéjét, Berek Kati szavalatát.

¶ A korszak közgyűjteményi szakemberei egyetértenek azzal, hogy a hetvenes, nyolcvanas években túlzott volt Magyarországon a múzeumalapítói kedv. Ráadásul a tervezés legtöbbször csak a megnyitó ünnepségig tartott. Kevés helyen gondolták végig, miből fogják fenntartani az épületet, ki tartja karban a kiállítást, ki fűt, ki kertészkedik az időnként méretes telkeken. Amilyen hősieken áthidalták az alapítók az ingatlanok megszerzésével, felújításával járó problémákat, olyan könnyen a sorsukra hagyták őket. Tanulságos végigolvasni Lovas Csilla tanulmányát a szekszárdi Babits-szülőház múzeumává válásának lassú és nyaktörő folyamatáról. Annak ellenére, hogy a város már 1945-ben emlékműbizottságot alakított, egy év múlva gyűjtést hirdetett a szülőház tatarozására, majd '47-ben határozatot hozott, hogy a Babits-örökös által felajánlott szobában szakszerű gyűjteményt alakítson ki a vármegyei múzeum szakmai támogatásával, a házban egyre több család lelt otthonra. A sok bizonytalanság ellenére Illyés Gyula 1967-ben avatta fel a házat négyszáz fő jelenlétében, de teljes egészében csak 1983-ban vált múzeummá

*a hetvenes,
nyolcvanas
években túlzott volt
Magyarországon
a múzeumalapítói
kedv*

A szekszárdi Babits Mihály Emlékház, 2011
Lovas Csilla felvétele

a Babits Emlékház.¹² Sajnos nem mindegyik történet végződött ehhez hasonló happy enddel, a sorsukra hagyott épületekhez sokszor a 2008-ban induló Irodalmi Emlékházak Megújulása Programig nem nyúltak.

¶ Az alapítók számára a fenntarthatóság sem volt szempont. Nem vizsgálták meg, hogyan jutnak el a látogatók az olykor a világ végén lévő, úttalan utakon megközelíthető emlékházakba, ki nyitja ki a házat nekik. Mivel az évi néhány száz fős¹³ látogatottsággal is megelégedtek az intézmények, azzal sem törődtek, hogy a közvélemény megismerje ezeket a helyeket. Egyedüli áttörést a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalom jelentett. A munkaerő hiánya is súlyos nehézséget okozott. Amellett, hogy a megyei múzeumok többsége nem foglalkoztatott irodalmi muzeológust, és ha igen, azok gyakran váltakoztak, az emlékházakban sem tudtak állandó munkatársat fizetni. Dankó Imre múzeumigazgató a Debreceni Déri Múzeum 1971-es évkönyvében jelentős fejlesztésként könyvelte el, hogy a korábban díjazatlan emlékházi, emlékkiállítási gondnokok nyugdíjkiegészítő fizetést, illetőleg másodállásként havi ötszáz forintos díjazást kaptak.¹⁴ Ez a népszerű álmosdi Kölcsey Emlékházra is vonatkozott, amelynek ebben az évben már 2617 látogatója volt, a szám a nyolcvanas évek közepére tízezer fölé emelkedett.

¶ Sokszor a helyiek sem érezték magukénak a múzeumokat. Több szakember figyelmeztette a fenntartókat, hogy az emlékhely nem a budapestiek ajándéka, csak a helyiek szeretete és érdeklődése tarthatja életben!¹⁵ A kiállítások ki voltak szolgáltatva a mindenkori vezetők jóindulatának, személyes ambícióinak, illetve annak a lokálpatriótának, akinek a lelkesedése életben tartotta a kultuszt. Az ő haláluk gyakran az emlékházak pusztulását is magával hozta. Praznovszky Mihály szerint sokat jelentett, ha a helyieknek hasznuk is származott ezekből a múzeumokból. Ez nem féltetlenül anyagiakat jelentett! Már attól lelkesebbé váltak, ha az intézményhez kapcsolódó események változatosságot hoztak az életükbe. A csesztveieket nem igazán hatotta meg, hogy náluk áll a Madách-emlékház, ellenben feldobta őket az évente megrendezett Madách-nap, amikor budapesti diákok, baráti körök,

[12] Lovas Csilla: A székszárdi Kelemen-Babits-ház története. In: „Különös emberi háló.” Ami a Babits család levelezéséből kimaradt. Bp. 2006. 7–26.

[13] „1974-ben Remenyik Zsigmond emlékmúzeumában 511-en, Nagy Lajoséban 522-en jártak, Kodolányiét 1460-an, Németh Lászlóét 1601-en, Darvas Józsefét 2011-en látták egy év alatt. Valószínűleg a borjádiaké lehet a rekord az éves 200 főnyi látogatottsággal.” Praznovszky 2012. 22.

[14] Az esetre Lakner Lajos hívta fel a figyelmemet.

[15] Praznovszky Mihály: Keresztury Dezső és az irodalmi muzeológia. In: *A kalamáristól az enterig. Írások az irodalmi muzeológiáról.* Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2001, 58–71.

különböző érdeklődők gyűltek össze a faluban. Ha végignézzük a *Honismeret* című folyóirat számait, 1974-től rendszeres közleményeket látunk arról, milyen aktív módon támogatták a különböző múzeumbaráti körök, szakkörök, honismereti táborok a különböző intézményeket, közgyűjteményeket.¹⁶ Az emlékhelyhez kapcsolódó eseményekkel kapcsolatban Praznovszky Mihály a szakralitást is kiemeli. Az irodalmi emlékházak kultikus beállítódásai olyan erősek, hogy az itt gyakorolt rítusok a szent helyek gyakorlatát idézik. Ahogy fogalmazott, a koszorúzás az áldozatbemutatást idézi, az emlékbeszéd a szentbeszédet, nem beszélve a rendszeresen ismétlődő évfordulós ünnepségekről.

[16] A közgyűjtemények szerepe a Honismereti mozgalomban. In: A Hazafias Népfront Országos Elnöksége Honismereti Albizottságának jelentése. *Honismeret* 1980/5. 5.

- ¶ Az emlékházakban a tájházakhoz hasonlóan számtalan szakmai hiba is akadt. Természetes volt, hogy az emlékházakhoz kapcsolódó gyűjteményeket a megyei központokban őrizték, az azonban már nem, hogy sokszor szinte nem volt az adott író, költő hagyatékából származó hiteles tárgy a kiállításban. Praznovszky Mihály szerint ez azért kifogásolható, mert a rajongó felfokozott érzelmekkel érkezik, eszményképeket keres, és mindent elfogad, amit lát. Az írók, költők hagyatéka pedig nagyon sokszor nem bővelkedett kiállítható tárgyakban, vagy azért mert szegények voltak, vagy azért, mert örökségük elpusztult. Mit tehettek általában a kiállítások rendezői? Eleinte tablókiállításokat hoztak létre, amelyeket néhány tárló szakított meg. Az sem volt szerencsés, hogy a szűk helyeken általában egész életutakat kívántak bemutatni ezzel a módszerrel. Gyakran ezek összeszorultak, a rendelkezésre álló teret a helytörténeti gyűjtemények, a település magángyűjteményei foglalták el. Idővel aztán változtak a módszerek, a kiállításokban a korszakot illusztráló enteriőrök jelentek meg, sokszor nem jelölve, hogy nem az író eredeti bútorait látja a látogató. A látogatók azonban szerették ezeket a megoldásokat, éppúgy, mint a különböző, az adott író művének színházi bemutatói után maradt fotókat, jelmezeket, színpa-di látványterveket.

- ¶ Az engedéllyel működő irodalmi emlékházak szakmai hitelességének irodalmi muzeológiai szakfelügyeletét a PIM szakfelügyelői látták el. Püski Anikó és Birck Edit 1986-tól 1989-ig

a rajongó
felfokozott
érzelmekkel
érkezik

töltötték be ezt a pozíciót. A Püski Anikóval való beszélgetésünkől kiderült, hogy a tizenkilenc megye összes gyűjteményét ketten felügyelték. A megyei múzeumokban vizsgálták az irodalmi gyűjteményeket, az állományvédelmet, a gyarapodást és a nyilvántartást, a kiállítások minőségét, mindezt az emlékházakban és az emlékkiállításokban is. Ugyanakkor azokat az intézményeket is felkeresték, amelyek valamilyen oknál fogva nem tartoztak bele a megyei múzeumi rendszerbe, hiszen jócskán akadtak olyan magánkezdeményezések, amelyek kifejezetten igényelték a szakfelügyelet segítségét, vizsgálatait.

¶ Az emlékházak általában kiállítóhelyként működtek, a gyűjteményt a központ biztonságos raktáraiban őrizték, itt tették kutathatóvá őket. Az orosházi Darvas József Irodalmi Emlékház és Kutatóhely egyedi kivételnek számított. Békés megye döntött úgy Szabó Ferenc megyei múzeumigazgató elképzelésének megfelelően, hogy nem egy emlékházat hoz létre, hanem a családi ház telkén egy kutatóépületet is felépít. Ez utóbbiban a megyei múzeum irodalmi gyűjteményét helyezte el. Itt rendezték be Darvas dolgozószobáját is, ahol az író könyvtára nem csupán az enteriőr részeként volt értelmezhető, hanem helyben olvasható köteteivel a kutatást szolgálja ma is. A szakfelügyelők a legnagyobb problémát abban látták, hogy ritkán maradt pénz az emlékházak karbantartására, felújítására, a kiállítás frissítésére. Sokszor évek teltek el megújulás nélkül, és ha a vezetők nem tekintették szívügyüknek az irodalmi gyűjteményeket, akkor a források elosztásánál gyakran az utolsó helyre kerültek. Mivel a rendszerváltásig pályázni egyik település sem tudott, a település közösségén múltott a megőrzés.

¶ Az irodalmi emlékházak és a hozzájuk hasonló múzeumok történetének tanulságai a rendszerváltással nem évültek el. Legfontosabb talán az, hogy a múzeumalapítás, a kiállítóhelyek létrehozása olyan felelősség, amely a fenntartó közösség támogatása nélkül hosszú távon nehezen vállalható. Bár a múlttal való játék a pillanatnyi játszmákban versenyelőnyt jelenthet, érdemes mérlegelni, megterheltjük-e a jövőt a saját örökségével.

*ritkán maradt pénz
az emlékházak
karbantartására,
felújítására,
a kiállítás
frissítésére*

ARTMAGAZIN

ajándékozzon művészetet egész évre
történetek, hírek, sorozatok és szenzációk
zárt körű programok, múzeumi tárlatvezetések

karácsonyi előfizetési akció:
www.artmagazin.hu

A kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékház, 2011
Kemény Gyula felvétele

A kápolnásnyéki Vörösmarty Mihály Emlékház, 2011
Kemény Gyula felvétele

Az első irodalmi emlékházunk a kiskőrösi Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum.
Jókai Mór avatta fel 1880-ban.
R. Lapid Eszter felvétele, 2008